

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлюється модернізацією системи дошкільної освіти, зорієнтованої на підхід до дитини як особистості, що потребує розуміння й уваги до її інтересів і прав. Навчально-виховна робота з дітьми спрямована насамперед на забезпечення умов, що дозволяють дитині самостійно пізнавати довкілля. У зв'язку з цим особливої значущості набуває проблема комунікативно-мовленнєвої взаємодії дитини-дошкільника з людьми різного віку і передусім з іншими дітьми в різновіковому колективі.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема взаємодії дітей один з одним досліджувалася в таких напрямках: концепція комунікативної діяльності дошкільників (З. Богуславська, Л. Галігузова, І. Мавріна, М. Лісіна, А. Рузька, О. Смірнова, В. Утробіна та ін.), комунікативно-мовленнєве спілкування дітей (А. Богуш, О. Гаврилушкіна, М. Лісіна, Н. Луцан, І. Луценко, Л. Калмикова, Т. Піроженко, Н. Шиліна та ін.), взаємодія вихователя і дітей (О. Панько, Я. Коломинський та ін.). Науковці наголошують на тісному зв'язку спілкування з різними видами діяльності і загальною життєдіяльністю дитини. За даними досліджень М. Лісіної, упродовж дошкільного віку потреба у спілкуванні з однолітками збільшується і до старшого дошкільного віку саме як партнеру віддається перевага.

Учені розглядають різновікові групи дошкільного навчального закладу як оптимальну модель середовища дитячого розвитку (А. Арушанова, В. Бутейко, І. Дьоміна, О. Захарова, А. Измайлова, В. Караковський, С. Кондратьєва, І. Флегонтова, Л. Фоменко, С. Якобсон та ін.) і зазначають, що різновіковий склад групи створює позитивні умови для розвитку і соціалізації як старших, так і молодших дітей. Прагнення до взаємного обміну знаннями, вміннями і навичками стимулює процес взаємодії і спілкування. Проблема розвитку мовлення дітей і мовленнєвого спілкування досліджувалася такими вченими, як О. Аматаєва, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Ушакова та ін. Водночас наукові дослідження в означеному напрямку відсутні. Відтак, протиріччя, що виникло між необхідністю формування мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі і відсутністю адекватних методик мовленнєвої взаємодії дітей дошкільного віку в різновіковій групі, зумовило вибір дисертаційного дослідження «Формування мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку в різновіковому дитячому колективі».

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконувалось у межах теми Південного наукового центру НАПН України «Формування мовної особистості на різних вікових етапах» (№ 0105U001470). Автором досліджувався аспект формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі. Тема

дисертаційного дослідження була затверджена Вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 3 від 26.10.2006 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 28.11.2006 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й апробувати експериментальну модель ефективного формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність понять «мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі», «різновікова група дошкільного навчального закладу»; уточнити поняття «мовленнєве спілкування», «взаємонавчання».
2. Виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому колективі.
3. Визначити педагогічні умови ефективного формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі.
4. Розробити й апробувати експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі.

Об'єкт дослідження – комунікативно-мовленнєва діяльність дітей у різновіковому дитячому колективі.

Предмет дослідження – методика формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі.

Гіпотеза дослідження. Формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови: організація мовленнєвого спілкування як взаємодія різновікових суб'єктів у єдиному розвивальному комунікативно-мовленнєвому просторі; наявність позитивних стимулів у різновіковому дитячому колективі з набуття досвіду мовленнєвого спілкування зі старшими (молодшими) дітьми; організація взаємонавчання мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі.

Методи дослідження. З метою вивчення наукової розробки проблеми мовленнєвого спілкування дітей у різновікових колективах використовувалися теоретичні методи аналізу й узагальнення психолого-педагогічної й методичної літератури. З'ясування стану роботи дошкільних навчальних закладів з формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі відбувалось емпіричними методами: цілеспрямоване спостереження за мовленнєвим спілкуванням дітей, анкетування вихователів, аналіз планів навчально-виховної роботи в різновікових групах, аналіз варіативних програм навчання і виховання дітей до-

шкільного віку. Для формування рівнів мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі використовувався метод педагогічного експерименту. З метою узагальнення якісного й кількісного аналізу експериментальних даних застосовувалися статистичні методи.

Базою дослідження виступили: дошкільні навчальні заклади №№ 97, 40, 11 м. Сімферополя і № 84 м. Миколаєва. Усього в дослідженні взяли участь 75 вихователів дошкільних закладів, 225 дітей, 100 з них – були задіяні на формувальному етапі експерименту.

Наукова новизна дослідження: *уперше вивчено* й виявлено специфіку формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі; *розкрито* сутність понять «мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі», «різновікова група дошкільного навчального закладу»; *виявлено* критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому колективі; *визначено* педагогічні умови ефективного формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі (організація мовленнєвого спілкування як взаємодія різновікових суб'єктів у єдиному розвивальному комунікативно-мовленнєвому просторі; наявність позитивних стимулів у різновіковому дитячому колективі з набуття досвіду мовленнєвого спілкування зі старшими (молодшими) дітьми; організація взаємонавчання мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі); *розроблено* експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі, що передбачає такі етапи: репродуктивно-діяльнісний, комунікативно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний; *уточнено* поняття «мовленнєве спілкування», «взаємонавчання»; *виявлено* тенденції формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі: ефективність оволодіння навичками мовленнєвого спілкування залежить від інтенсивності спілкування дітей різного віку між собою; формування мовленнєвого спілкування зумовлюється навчанням дітей в єдиному комунікативно-мовленнєвому просторі; темпи формування мовленнєвого спілкування залежать від оволодіння дітьми формами діалогічного спілкування; подальший розвиток одержала методика навчання мовленнєвого спілкування дітей в дошкільних навчальних закладах.

Практична значущість дослідження: розроблено експериментальну методику діагностики формування мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі, систему занять, мовленнєвих вправ, ігор, що сприяють формуванню мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі. Теоретичні положення й висновки дослідження можуть використовуватись у навчально-виховному процесі дошкільних закладів, під час лекцій з дошкільної педагогіки сту-

дентам і слухачам інститутів післядипломної освіти.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджувались у дошкільних навчальних закладах м. Сімферополя: № 97 «Добрынюшка» (акт про впровадження № 1\30 від 29.07.2009 р.), № 40 «Катюша» (акт про впровадження № 26 від 29.07.2009 р.), № 11 «Подснежник» (акт про впровадження № 36 від 4.08.2009 р.), № 103 «Аврора» (акт про впровадження № 32 від 3.08.2009 р.), № 84 м. Миколаєва (акт про впровадження від 1.07.2010 р.), Рівненському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (акт про впровадження № 1094 від 16.09.2009 р.), Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (акт про впровадження № 946 від 17.06.2010 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася теоретичним і практичним обґрунтуванням вихідних положень, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету, меті й завданням, якісним та кількісним аналізом експериментальних даних, дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези, що забезпечило, крім теоретичного обґрунтування проблеми, її впровадження у практику роботи дошкільних навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження доповідалися на міжнародній «Християнські цінності в освіті та вихованні» до 190-річчя Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (Одеса, 2007), всеукраїнських «Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2008), «Передшкільна освіта: проблеми та перспективи» до 95-річчя Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського і 10-річчя спеціальності «Дошкільне виховання» (Миколаїв, 2008) науково-практичних конференцій, всеукраїнських науково-практичних читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К. Д. Ушинського (Одеса, 2006, 2007, 2008), а також на засіданнях кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2005-2009 р.р.).

Публікації. Результати та основні положення дослідження відображено в 10-ти публікаціях автора (1 – у співавторстві), з них 6 – у фахових наукових виданнях України. Особистий внесок здобувачки в праці № 7 полягає у здійсненні аналізу педагогічної спадщини К. Д. Ушинського щодо стосовно питання впливу вчителя на розвиток особистості дитини в процесі спілкування.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, 6 додатків.

Основний зміст дисертації викладено на 207 сторінках. У роботі вміщено 20 таблиць, 2 схеми, що обіймають 5 сторінок основного тексту. Додатки викладено на 22 сторінках. У списку використаних джерел 234 найменування, що охоплюють 20 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, гіпотезу, об'єкт, предмет; розкрито наукову новизну і практичну значущість; висвітлено методи дослідження; подано дані щодо апробації, впровадження одержаних результатів і структури роботи.

У **першому розділі** «Теоретичні засади формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі» визначено сутність і структуру поняття «мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі», уточнено поняття «різновікова група дошкільного навчального закладу», «мовленнєве спілкування»; висвітлено особливості спілкування дітей з однолітками.

Проблема спілкування виступає предметом інтенсивних теоретичних та експериментальних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, а саме: філософів (І. Барсуков, А. Брудний, І. Кон, Ю. Прилюк, Н. Телюк, В. Тисленко, Я. Щепанський), психологів (Б. Ананьєв, О. Бодальов, А. Ковальов, В. Кольцова, Є. Кузьмін, О. Леонтєв, М. Лісіна, В. Ломов, А. Петровський, Т. Піроженко, Ю. Ханін), педагогів (А. Богуш, С. Кондратьєва, Т. Коннікова, Т. Мальковська, А. Мудрик), психолінгвістів (А. Василевич, О. Леонтєв, Р. Фрумкіна), психотерапевтів (А. Добрович, В. Леві, В. Мясищев). Учені зазначають, що вивчення проблем спілкування ускладнюється різними трактуваннями як самого поняття «спілкування», так і знаходження його місця в ієрархії інших соціально-психологічних феноменів, таких як взаємодія, сприймання, взаємовідносини, комунікація тощо. Науковці розглядають спілкування як безпосередній міжособистісний контакт, під час якого відбувається обмін індивідуально-особистісним змістом, зумовлений потребою людини у спілкуванні і комунікації. Зауважимо, що в науці спостерігаються різні підходи до співвідношення понять «спілкування» і «комунікація». Представники першого (А. Брудний, В. Соковнін та ін.) ототожнюють поняття «спілкування» і «комунікація», тобто розглядають їх як єдиний акт спілкування, а саме: передавання інформації засобами мови, мовленнєве повідомлення. Представники іншого підходу (І. Зимня, М. Каган, О. Леонтєв та ін.) чітко розмежовують означені поняття. За словами О. Леонтєва, центральним ядром спілкування є не «передавання інформації», а взаємодія з іншими людьми як внутрішній механізм життя колективу, обмін думками, формування настанови, засвоєння суспільно-історичного досвіду. За М. Каганом,

спілкування носить практичний і духовний характер, тоді як комунікація є суто інформаційним процесом; спілкування є міжсуб'єктною взаємодією, структура якого здебільшого є діалогічною, тоді комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта з тим чи тим об'єктом.

У психології (Л. Божович, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, М. Лісіна, О. Лурія та ін.) феномен «спілкування» розглядається як один із видів інтерактивної людської діяльності, що супроводжує інші провідні діяльності людини впродовж її життєвого циклу (ігрову, навчальну, трудову), якому властиві всі характеристики діяльності, зокрема структура, цілісність, цілеспрямованість. Механізм оволодіння мовленням є тотожним механізмом оволодіння будь-якою діяльністю. Оскільки оволодіти будь-якою діяльністю можна тільки в процесі практики, то й оволодіння мовленням можливе тільки в процесі спілкування.

У дитячій психології ідеї щодо ролі спілкування в розвитку дитини належать Л. Виготському, які були розвинуті надалі в дослідженнях Л. Божович, Д. Ельконіна, О. Запорожця, Т. Коннікової, М. Лісіної, А. Рузької та ін. Експериментальні дослідження під керівництвом М. Лісіної засвідчили, що саме у спілкуванні розвивається внутрішній план дій дитини (А. Болбочану, Г. Капчеля), сфера її емоційних переживань (С. Мещерякова, А. Сорокіна), пізнавальна активність дітей (О. Смірнова, Т. Землянунхіна), довільність і воля (Г. Капчеля, О. Смірнова), самооцінка і самосвідомість (Н. Авдєєва), мовлення (А. Рузька) та ін. Як зазначають учені, комунікативна діяльність дитини в перші сім років формує і всі її інші особистісні утворення: ставлення до себе (О. Запорожець, М. Лісіна, Р. Стьоркіна та ін.), до інших людей (Х. Бедельбаєва, О. Смірнова), до предметної діяльності (С. Корницька, Т. Сорокіна). Учені (Д. Ельконін і М. Лісіна) визначили «спілкування» як супровідний вид провідної діяльності дитини дошкільного віку, тобто як другий провідний вид діяльності.

Оскільки спілкування дітей з дорослими, та з іншими дітьми є діяльністю, то воно здійснюється через дії, що в поєднанні утворюють засоби спілкування (комунікативні одиниці), за допомогою яких індивід спілкується з довколишніми. Науковцями (І. Горелов, О. Леонтьєв, М. Лісіна, К. Седов та ін.) виокремлено три категорії засобів спілкування, що виявляються в дитячому віці: експресивно-мімічні (погляд, міміка, виразні рухи рук і тіла, виразні вокалізації), предметно-дієві (локомоторні й предметні рухи; пози, що використовуються з метою спілкування; зближення, віддалення, вручення предметів, протягування дорослому інших речей; протягування й відштовхування від себе дорослого; пози, які виражають протест, бажання уникнути контактів із дорослими або прагнення наблизитися до нього), мовленнєві (висловлювання, запитання, відповіді, репліки).

Аналіз вивчення генези спілкування (О. Богуславська, О. Запорожець, О. Кравцова, М. Лісіна, А. Рузська та ін.) дозволив констатувати, що в дошкільному віці спілкування інтенсивно розвивається і набуває різних нових форм як у відносинах дітей з дорослими, так і в міжособистісній взаємодії дітей. Одночасна зміна потреб, мотивів і засобів спілкування дітей зумовлює зміну форм комунікативного розвитку, що визначається п'ятьма параметрами: часом виникнення, функціями спілкування, основними потребами у спілкуванні, домінуючими мотивами і провідними засобами спілкування.

Ученими (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна) розроблено теорію спілкування дітей раннього й дошкільного віку, відповідно до якої спілкування розглядається як специфічний вид дитячої діяльності, що має особливе значення й не зводиться до інших життєвих потреб дитини. Потреба у спілкуванні не є вродженою, вона виникає, формується і функціонує в процесі безпосередньої взаємодії дитини з дорослими, які її оточують. М. Лісіною було виокремлено чотири критерії, одночасна наявність яких свідчить про те, що в дитини сформована потреба у спілкуванні: увага й інтерес дитини до дорослого (засвідчує спрямованість дитини на пізнання дорослого і той факт, що дорослий стає об'єктом особливої активності дитини); емоційні вияви дитини, адресовані дорослому (в них розкривається оцінка дорослого дитиною, яка виражається у її ставленні до нього і знаннях про нього); ініціативні дії дитини (спрямовані на те, щоб привернути увагу дорослого, виявити себе перед ним, виникає прагнення дитини оцінити свої можливості шляхом реакції дорослого на її дії); чутливість дитини до ставлення дорослого (виявляється сприйняття нею тієї оцінки, яку дає їй дорослий).

М. Лісіна виокремила чотири форми спілкування дошкільників: ситуативно-особистісна (1-й місяць); ситуативно-ділова (6 місяців); позаситуативно-пізнавальна (3-4 роки); позаситуативно-особистісна (5-6 років).

Аналіз досліджень М. Лісіної і О. Смирнкової засвідчив, що спілкування з однолітками містить істотні особливості: різноманітність комунікативних дій, надзвичайно яскрава емоційна насиченість, нестандартність і нерегламентованість, перевага ініціативних дій над реактивними. Упродовж дошкільного віку спілкування дітей із однолітками істотно змінюється за всіма параметрами: зміст потреби, мотиви і засоби спілкування.

Наприкінці 60-х – початку 70-х років у теорії методики навчання мов виокремився новий комунікативно-прагматичний підхід, відповідно до якого мовна система розглядалась у тісному взаємозв'язку з умовами її використання, функціонування, освоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування. У науковий обіг увійшли такі нові дефініції, як мовленнєве спілкування, комунікативна компетенція. Сучасне трактування

мовленнєвого спілкування здійснюється у контексті теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, І. Зимняя, О. Леонтьєв, Т. Піроженко, С. Рубінштейн) і розуміється вченими як специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності, що складається із комунікативних актів, у яких беруть участь комуніканти (різні люди), які породжують і відтворюють висловлювання (тексти) та їх інтерпретують.

М. Лісіна зазначає, що в дітей дошкільного віку існують паралельно дві сфери мовленнєвого спілкування: а) спілкування з дорослими (педагоги, члени сім'ї, знайомі і незнайомі люди); б) «спілкування з дітьми (однолітками, меншими за віком, старшими за віком дошкільниками та дітьми шкільного віку як знайомими, так і незнайомими). В усіх означених ситуаціях характер мовленнєвого спілкування буде різним.

Нами було визначено сутність досліджуваного поняття «мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі», під яким розуміємо специфічну форму мовленнєвої взаємодії різновікових мовців (комунікантів) у різних ситуаціях спілкування: «педагог – діти», «діти молодшого дошкільного віку – діти старшого дошкільного віку», «діти молодшого, середнього і старшого дошкільного віку», об'єднані дитячим колективом (різновіковою групою), які породжують і відтворюють різні висловлювання (тексти) як у спонтанному, так і стимульованому мовленні та відповідно їх інтерпретують.

Потреба в мовленнєвому спілкуванні розвивається упродовж усього періоду дошкільного віку. Успіх взаєморозуміння у мовленнєвому спілкуванні залежить від того, наскільки сформовані в дітей комунікативно-мовленнєві здібності, мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції.

Мовна компетенція – це засвоєння та усвідомлення мовних норм, які історично склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови. Під мовленнєвою компетенцією учені (А. Богуш) розуміють уміння адекватно й доречно практично користуватися мовою у конкретних ситуаціях (висловлювати свою думку, бажання, наміри, прохання тощо), застосовувати для цього як мовні, так і немовні (міміка, жести, рухи) й інтонаційні засоби виразності мовлення.

Результатом сформованості як мовної, так і мовленнєвої компетенцій є комунікативна компетенція, під якою розуміють комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування у конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність спілкування (А. Богуш). Успіх мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку залежить від сформованості комунікативної компетентності, тобто рівня навчання дошкільників взаємодії з довколишніми і членами дитячого колективу.

Проблема дитячого колективу і взаємовідносин дітей у групі досліджувалась у різних напрямках: колектив як засіб виховання дітей і підлітків (Т. Куракін, А. Макаренко, Л. Новікова, В. Сухомлинський, Л. Уманський), взаємодія особистості й колективу (А. Волохов, І. Іванов, Б. Ліхачов), сутність і зміст колективних взаємовідносин (Л. Артемова, А. Арушанова, В. Залогіна, І. Луценко, Т. Маркова, В. Нечаєва, Л. Пенєвська). Учені дійшли висновку, що в дошкільному закладі у процесі колективної діяльності і спілкування діти засвоюють певні норми взаємовідносин з однолітками, в них формуються способи поведінки, що поступово закріплюються як більш чи менш стійкі моральні якості особистості.

Суб'єктом освітнього процесу різновікової групи виступає група дітей різного віку з різними віковими, індивідуально-психологічними особливостями й потребами. Прагнення до взаємного обміну знаннями, вміннями й навичками дозволяє стимулювати процес взаємодії і спілкування. Роль взаємовідносин дітей різного віку у процесі мовленнєвого спілкування досліджували Н. Аксаріна, Е. Бібанова, В. Нечаєва, В. Петрова, Р. Сандлер, М. Щелованов та ін. Учені наголошують на тому, що педагогічно організоване спілкування дітей молодшого віку з дітьми старшого дошкільного віку забезпечує більш успішний розвиток їхнього мовлення, ніж в одновіковому колективі, завдяки більш активного використання у виховних цілях схильностей до наслідування.

Під різновіковою групою дошкільного навчального закладу розуміємо спільність дітей, які вирізняються паспортним віком, рівнем фізичного, соціального й мовленнєвого розвитку, об'єднаних спільною діяльністю, системою взаємодій і взаємовпливів основних структурних компонентів (предметно-просторового, навчально-виховного й соціального), що створюють зону реалізації потенційних можливостей різновікових суб'єктів. Зауважимо, що міжвікова мовленнєва взаємодія в різновіковій групі не виникає сама по собі, для ефективного спілкування різновікових мовців потрібна провідна роль педагога, який би спрямовував не тільки мовленнєве спілкування, а й мовленнєве взаємонавчання.

Взаємонавчання у різновіковій групі – організований (чи стихійний, спонтанний) процес взаємодії і спілкування дітей різного віку, які перебувають на різних рівнях розвитку (Е. Давидович). Суть процесу взаємонавчання полягає в обміні знаннями, практичними мовленнєвими навичками, соціальним досвідом спілкування, їх закріплення і набуття нових.

У **другому розділі** «Експериментальне дослідження формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі» з'ясовано стан формування мовленнєвого спілкування у сучасному дошкільному навчальному закладі; визначено критерії, показники, ступені, рівні сформованості мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому

колективі; висвітлено теоретичні позиції організації формувального етапу експериментального дослідження; розроблено експериментальну модель ефективного формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі; подано порівняльні дані рівнів сформованості мовленнєвого спілкування дошкільників різновікової групи на констатувальному і прикінцевому етапах.

На пошуково-розвідувальному етапі експерименту вивчався стан мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. З цією метою було проведено анкетування вихователів, аналіз планів навчально-виховної роботи в різновікових групах дошкільних навчальних закладах, аналіз занять з розвитку мовлення і художньо-мовленнєвої діяльності та варіативних програм навчання і виховання дітей дошкільного віку. За результатами анкетування було виявлено позитивне ставлення вихователів до взаємодії дітей у різновіковій групі, хоча вони здебільшого передбачають працювати в одновіковій групі. Виявилось, що на практиці більшість старших груп у дошкільних навчальних закладах реально є різновіковими групами, оскільки об'єднують дітей різного віку, але ніхто з педагогів не вважають їх різновіковими групами. У процесі аналізу занять вихователів спостерігалася тенденція чіткого розподілу освітнього процесу на дві складові – навчання на заняттях і керівництво діяльністю дітей у повсякденному спілкуванні. Здебільшого вихователі орієнтувалися на якийсь один конкретний вік: навчання здійснювалося суворо за підгрупами, де методи і програмовий зміст занять визначаються відповідно до віку дітей.

На пошуково-розвідувальному етапі проводились індивідуальні бесіди та спостереження за спонтанним мовленнєвим спілкуванням старших дошкільників з іншими дітьми в різновіковій групі. У ході дослідження вивчалось: ставлення до результатів мовленнєвих дій і діяльності, бажань молодшої дитини; визначення і виконання правил спільної діяльності; вирішення конфліктних ситуацій; уміння розрізняти й розуміти емоційний стан, настрої інших (молодших) дітей; розвиток співчуття і співпереживання у мовленнєвому спілкуванні. За результатами виконання завдань виявилось, що 50% дітей старшого дошкільного віку активно взаємодіють із молодшими дітьми своєї групи, вступають з ними в мовленнєвий контакт, у конфліктних ситуаціях ці діти використовують такий мовленнєвий прийом, як домовлення. Із-поміж молодших дітей різновікової групи у мовленнєвий контакт зі старшими готові вступити тільки 10% дошкільників. 30% дітей старшого віку спілкуються з молодшими дітьми за дорученням дорослого чи за необхідності в певній діяльності (20% – молодшого віку). 20% дітей старшого віку не зацікавлені в мовленнєвому спілкуванні з молодшими дітьми й однолітками: в них переважали силові методи вирішення конфліктних ситуацій.

Зазначимо, що безпосередньо експериментальній роботі передував підготовчий етап, який не зазначено в експериментальній моделі. Метою цього етапу була підготовка вихователів експериментальних дошкільних навчальних закладів до роботи за розробленою методикою. Задля цього було підготовлено методичні теки з інформаційно-методичними матеріалами, що розкривали особливості спілкування дошкільників у різновіковій групі.

В експериментальних дошкільних закладах були проведені семінари-практикуми з вихователями різновікових груп, які передбачали низку тренінгів, спрямованих на формування вмінь організовувати спілкування дітей у різновікових групах.

Крім того, оформлено виставку-вітрину психолого-педагогічної й методичної літератури з досліджуваної проблеми, аналіз якої педагоги відображали в щоденниках самоосвіти. На основі вивчення літератури вихователями було дібрано ігри, спрямовані на формування позитивних взаємовідносин між дітьми різного віку, мовленнєвої активності дітей, що застосовувались на формувальному етапі експерименту.

Започатковуючи констатувальний етап дослідження, насамперед було визначено критерії і показники сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, а саме: 1) *інформаційно-комунікативний* із показниками: мовленнєва активність, ініціативність, інтенсивність спілкування (частотність контактів), ступінь розвитку зв'язного мовлення; 2) *емоційно-комунікативний із показниками*: мотивація спілкування, сприйняття партнерами один одного, стиль спілкування (передавання емоцій), взаєморозуміння один одного; 3) *рефлексивно-комунікативний* із показниками: взаємооцінка партнерами один одного, самооцінка спілкування з партнером, самовираження партнерів по спілкуванню.

До кожного критерію й показника було дібрано спеціальні завдання-ситуації й діагностувальні методики («Розкажи казку», «Бесіда про кращу іграшку» з метою з'ясування мовленнєвої активності дітей; «Як би ти сказав?», «Казкові історії» задля визначення ініціативності дошкільників; методики «Замкнене коло» з метою визначення ступенів сформованості сприймання дитиною партнерів по спілкуванню, «Рукавичка», «Ліс» задля вивчення рівня взаєморозуміння дітьми різновікової групи один одного, «Капітан корабля» з метою з'ясування особливостей сприймання і оцінки дитиною інших дітей групи; «Сходінка», «Урок» з метою визначення оцінки дитиною себе й партнера по спілкуванню та ін.). За результатами виконання дітьми завдань було визначено ступені розвитку спілкування за кожним критерієм. Відповідно, до кожного показника, за середньоарифметичними розрахунками, було виокремлено рівні сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі:

достатній, середній і низький. Як з'ясувалося, на констатувальному етапі достатній рівень сформованості мовленнєвого спілкування було зафіксовано в експериментальній групі: лише у 3,9% дітей молодшого віку, 16,4% – середнього віку, 25,7% – старшого віку, в контрольній – 4,7%, 16,7%, 24,6% відповідно. Середній рівень виявлено в експериментальній: у 30,1% дітей молодшого віку, 31,6% – середнього, 35% – старшого віку, в контрольній: 29,3%, 32,9%, 35% відповідно. Низький рівень сформованості мовленнєвого спілкування був характерний для більшості дітей: в експериментальній: 66% дітей молодшого віку, 52% – середнього, 39,3% – старшого віку, в контрольній групі – 66%, 50,4%, 40,4% відповідно.

Теоретичними засадами організації формувального етапу експериментального дослідження виступили: теорія комунікативно-мовленнєвої діяльності (Ф. Бацевич, А. Богущ, І. Зимняя, Н. Луцан, І. Луценко, Т. Піроженко та ін.), взаємозв'язок вербального й невербального спілкування в комунікативно-мовленнєвій діяльності (О. Аматыєва, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Лісіна, О. Лурія, С. Рубінштейн, С. Хаджирадева та ін.), принципи навчання рідної мови (А. Богущ, Н. Гавриш, Е. Короткова, О. Ушакова, Л. Федоренко та ін.).

У дослідженні було розроблено експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, що обіймала три етапи: репродуктивно-діяльнісний, комунікативно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний. Метою першого – репродуктивно-діялісного етапу було формування позитивних взаємовідносин між дітьми різновікового колективу. Видами роботи на цьому етапі виступили: ігри, мовленнєві і комунікативні ситуації, заняття з розвитку мовлення і художньої літератури, доручення. Одним із завдань цього етапу було навчання дітей різного віку діалогу, навичок мовленнєвого спілкування. У цьому зв'язку максимально застосовувались ігри з формування навичок мовленнєвого спілкування з партнером – дитиною з групи («Давай познайомись», «Пілот», «Хто ти?», «Здрастуй»). На першому етапі реалізовувалася педагогічна умова – організація мовленнєвого спілкування як взаємодія різновікових суб'єктів у єдиному розвивальному комунікативно-мовленнєвому просторі.

Другий – комунікативно-діяльнісний етап був спрямований на формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. На цьому етапі застосовувалися такі види роботи, як комунікативні ситуації «В автобусі», словесні доручення «Поясни, що треба робити», ігри «Телефон», «Подорожній», заняття (ознайомлення з довкіллям, з природою, формування елементарних математичних уявлень), розваги. На другому етапі реалізовувалася така педагогічна умова, як наявність позитивних стимулів у різновіковому дитячому колективі з набуття досвіду

мовленнєвого спілкування зі старшими (молодшими) дітьми.

На третьому – рефлексивно-оцінному етапі максимально активізувалося мовленнєве спілкування дошкільників різного віку між собою. На цьому етапі було організовано мовленнєві ситуації для дітей різного віку «Як ти вчиниш?», «Подивись за дітьми», ігрові вправи «Гості», «Катруся хворіє», серія ігор типу «Збери картинку», «Зроби разом з другом». Одним із напрямів проведеної роботи була зміна мовленнєвої позиції, що відбувалося за рахунок включення дітей у різні види діяльності і сфери спілкування. Для цього застосовувалося моделювання проблемних та ігрових ситуацій, що створювалися шляхом використання наочності, виконання дітьми різних ролей. Дорослий звертався до дитини з метою стимулювання її ігрового супроводу мовлення, тим самим програмував розвиток гри. При цьому дітей вчили контролювати й оцінювати мовлення один одного. На третьому етапі реалізовувалась педагогічна умова – організація взаємонавчання мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі.

Порівняльні кількісні дані сформованості рівнів мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі на констатувальному і прикінцевому етапах подано в таблиці.

Таблиця

Порівняльні дані рівнів сформованості мовленнєвого спілкування дітей різновікової групи (%)

ГРУПА	Р І В Н І					
	достатній		середній		низький	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	15,3	30,7	32,2	46,8	52,5	22,5
КГ	15,3	18,1	32,4	35,8	52,3	46,1

Як свідчить таблиця, в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. Так, якщо на констатувальному етапі на достатньому рівні було виявлено по 15,3% дітей в обох групах, то на прикінцевому етапі цього рівня досягли 30,7% дітей (у КГ – 18,1%), на середньому рівні виявлено 46,8% дітей (було 32,2%), у КГ – 35,8% (було 32,4%) і на низькому рівні перебувало ще 22,5% дітей ЕГ (було 52,5%) і 46,1% – КГ (було 52,3%).

Достовірність результатів дослідження була перевірена повторною статистичною обробкою за формулою Стьюдента «Х-квадрат критерій», який було використано для оцінки різниці між двома вибірками (в нашому випадку, експериментальних і контрольних груп). Результати обчислення підтвердили значущість змін, що відбулися в експериментальних групах

під час реалізації педагогічних умов та експериментальної моделі формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, що й підтвердило ефективність дослідження.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі; виявлено педагогічні умови й розроблено експериментальну модель і методику ефективного формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу.

1. Мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі розуміємо як специфічну форму мовленнєвої взаємодії різновікових мовців (комунікантів) у різних ситуаціях спілкування: «педагог–діти», «діти молодшого дошкільного віку – діти старшого дошкільного віку», «діти молодшого, середнього і старшого дошкільного віку», об'єднані дитячим колективом (різновіковою групою), які породжують і відтворюють різні висловлювання (тексти) як у спонтанному, так і стимульованому мовленні та відповідно їх інтерпретують. Під різновіковою групою дошкільного навчального закладу розуміємо спільність дітей, які вирізняються паспортним віком, рівнем фізичного, соціального й мовленнєвого розвитку, об'єднаних спільною діяльністю, системою взаємодій і взаємовпливів основних структурних компонентів (предметно-просторового, навчально-виховного й соціального), що створюють зону реалізації потенційних можливостей різновікових суб'єктів.

2. Дитячий колектив – це складна соціально-педагогічна система з визначеною структурою міжособистісних відносин; різновікова група дошкільного навчального закладу – це поєднання дітей, різних за віком, рівнем фізичного і психічного розвитку. Мовленнєве спілкування розглядаємо як специфічну форму взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності, що складається із комунікативних актів, у яких беруть участь комуніканти (різні люди), що породжують і відтворюють висловлювання (тексти) та інтерпретують їх. Взаємонавчання у різновіковій групі – організований (чи стихійний, спонтанний) процес взаємодії і спілкування дітей різного віку, які перебувають на різних рівнях розвитку. Суть процесу взаємонавчання полягає в обміні знаннями, практичними мовленнєвими навичками, соціальним досвідом спілкування у їх закріпленні і набутті нових.

3. У процесі дослідження було визначено критерії і показники сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі: 1) інформаційно-комунікативний із показниками: мовленнєва активність, ініціативність, інтенсивність спілкування (частотність контактів), ступінь розвитку зв'язного мовлення; 2) емоційно-комунікативний із по-

казниками: мотивація спілкування, сприйняття партнерами один одного, стиль спілкування (передавання емоцій), взаєморозуміння один одного; 3) рефлексивно-комунікативний із показниками: взаємооцінка партнерами один одного, самооцінка спілкування з партнером, самовираження партнерів по спілкуванню.

За результатами констатувального етапу експерименту було виокремлено рівні сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі: достатній, середній і низький. Як з'ясувалося, достатній рівень сформованості мовленнєвого спілкування було зафіксовано в експериментальній групі: лише у 3,9% дітей молодшого віку, 16,4% – середнього, 25,7% – старшого віку, в контрольній – 4,7%, 16,7%, 24,6% відповідно. Середній рівень виявлено в експериментальній: у 30,1% дітей молодшого віку, 31,6% – середнього, 35% – старшого віку, в контрольній: 29,3%, 32,9%, 35% відповідно. Низький рівень сформованості мовленнєвого спілкування був характерний для більшості дітей: в експериментальній: 66% дітей молодшого, 52% – середнього віку, 39,3% – старшого віку, в контрольній групі – 66%, 50,4%, 40,4% відповідно.

4. На формувальному етапі дослідження було розроблено експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі, що обіймала три етапи: репродуктивно-діяльнісний, комунікативно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний. Метою першого – репродуктивно-діяльнісного етапу було формування позитивних взаємовідносин між дітьми різновікового колективу. Видами роботи на цьому етапі виступили: ігри, мовленнєві і комунікативні ситуації, заняття з розвитку мовлення і художньої літератури, словесні доручення. Другий – комунікативно-діяльнісний етап був спрямований на формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. На цьому етапі застосовувалися такі види роботи: комунікативні ситуації «В автобусі», словесні доручення «Поясни, що треба робити», ігри «Телефон», «Подорожній», заняття (ознайомлення з довідками, з природою, формування елементарних математичних уявлень), розваги. На третьому – рефлексивно-оцінному етапі максимально активізувалося мовленнєве спілкування дошкільників різного віку між собою. На цьому етапі було організовано мовленнєві ситуації для дітей різного віку «Як ти вчиниш?», «Подивись за дітьми», ігрові вправи «Гості», «Катруся хворіє», серія ігор «Збери картинку», «Зроби разом з другом».

5. Було визначено педагогічні умови сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі: організація мовленнєвого спілкування як взаємодія різновікових суб'єктів у єдиному розвивальному комунікативно-мовленнєвому просторі; наявність позитивних стимулів у різновіковому дитячому колективі з набуття досвіду

мовленнєвого спілкування зі старшими (молодшими) дітьми; організація взаємонавчання мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі.

6. Як засвідчили результати прикінцевого етапу дослідження, діти експериментальної групи досягли достатнього (30,7%) і середнього (46,8%) рівнів сформованості мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі. Щодо контрольної групи, то переважна більшість дошкільників залишилася на середньому (35,8%) і низькому (46,1%) рівнях.

7. У дослідженні виявлено послідовні стадії формування мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі: забезпечення умов для позитивної емоційної взаємодії дошкільників різного віку; збагачення словника, розвиток зв'язного мовлення дітей; залучення дошкільників до різновікової мовленнєвої взаємодії в ігровій і художньо-мовленнєвій діяльності.

8. Визначено тенденції формування мовленнєвого спілкування дошкільників різновікової групи: 1) ефективність оволодіння навичками мовленнєвого спілкування залежить від інтенсивності спілкування дітей різного віку між собою; формування мовленнєвого спілкування зумовлюється навчанням дітей в єдиному комунікативно-мовленнєвому просторі; 2) темпи формування мовленнєвого спілкування залежать від оволодіння дітьми формами діалогічного мовлення.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні взаємодії дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в процесі художньо-мовленнєвої діяльності в комплексі «ДНЗ – початкова школа».

Основні положення дисертації висвітлені в таких публікаціях автора:

1. Зотова И. В. Сущность общения и его функции / И. В. Зотова // Научный вестник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2006. – № 5–6. – С. 172–176.

2. Зотова И. В. Онтогенез общения детей дошкольного возраста / И. В. Зотова // Научный вестник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2007. – № 7–8. – С. 127–133.

3. Зотова И. В. Роль общения в психологическом развитии и становлении личности дошкольника / И. В. Зотова // Научный вестник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2007. – № 7–8.

– С. 147–152.

4. Зотова И. В. Характеристика разновозрастной группы дошкольного учреждения / И. В. Зотова // Научный вестник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2008. – № 4–5. – С. 85–89.

5. Зотова И. В. Специфика общения детей дошкольного возраста / И. В. Зотова // Наука і освіта. – 2007. – № 3. – С. 74–77.

6. Зотова І. В. Ставлення вихователів до роботи в різновікових групах ДНЗ / І. В. Зотова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Передшкільна освіта : проблеми та перспективи»], (03.03.2008). Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теорет. зб. / М-во освіти і науки України, Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Випуск № 14. – С. 84–85.

7. Зотова И. В. Педагогические идеи К. Д. Ушинского в практике общения / И. В. Зотова, А. М. Богуш // Матеріали IV всеукр. наук.-практ. читань студентів і молодих науковців, присвячені педагогічній спадщині К. Д. Ушинського (Одеса, 16–17 травня 2006 р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр. держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2006. – С. 24–26.

8. Зотова І. В. Формування мовленнєвої компетенції у дітей / І. В. Зотова // Матеріали V всеукр. наук.-практ. читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К. Д. Ушинського (Одеса, 15–16 травня 2007 р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр. держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2007. – С. 114–118.

9. Зотова И. В. Формирование коллективных взаимоотношений у дошкольников / И. В. Зотова // Виховання і культура. – 2007. – № 1–2 (11–12). – С. 224–226.

10. Зотова И. В. Преемственность в работе разновозрастных групп дошкольных учреждений и

малокомплектных школ / И. В. Зотова // Научный вестник Николаевского государственного университета имени В. О. Сухолинского. Педагогические науки : сб. наук. пр. у двух томах. – Том 1. – Николаев, 2008. – С. 75–82.

У праці в співавторстві здобувачці належить аналіз педагогічної спадщини К. Д. Ушинського щодо питання впливу вчителя на розвиток особистості дитини в процесі спілкування.

АНОТАЦІЯ

Зотова І. В. Мовленнєве спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2011.

У дисертації досліджувалась проблема мовленнєвого спілкування дошкільників у різновіковому дитячому колективі, розроблено експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу, визначено педагогічні умови її реалізації: організація мовленнєвого спілкування як взаємодія різновікових суб'єктів у єдиному розвивальному комунікативно-мовленнєвому просторі; наявність позитивних стимулів у різновіковому дитячому колективі з набуття досвіду мовленнєвого спілкування зі старшими (молодшими) дітьми; організація взаємонавчання мовленнєвого спілкування у різновіковому дитячому колективі. У дослідженні визначено сутність і структуру поняття «мовленнєве спілкування дітей у різновіковому дитячому колективі», уточнено поняття «взаємонавчання», «мовленнєве спілкування», критерії (інформаційно-комунікативний, емоційно-комунікативний, рефлексивно-комунікативний) з показниками.

Ключові слова: мовленнєве спілкування, різновікова група, дошкільний навчальний заклад, дитячий колектив, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Зотова И.В. Речевое общение дошкольников в разновозрастном детском коллективе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2011.

В диссертации исследовалась проблема речевого общения дошкольни-

ков в разновозрастном детском коллективе, разработана экспериментальная модель формирования речевого общения дошкольников разновозрастной группы, определены педагогические условия ее реализации.

В первой главе «Теоретические основы формирования речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе» определена сущность и структура понятия «речевое общение дошкольников в разновозрастном детском коллективе», уточнены понятия «разновозрастная группа дошкольного учебного учреждения», «речевое общение», освещены особенности общения детей с ровесниками.

Общение – понятие, обозначающее социальный феномен, который раскрывает механизмы структурирования, организации и функционирования человеческого общества, способы и формы включения индивида в социально-исторический контекст. Общение служит связующим элементом «человек – общество». Общение учеными рассматривается как предметно-ориентированное, когда взаимодействие выступает предметом, и личностно-ориентированное (межличностное) общение, которое в свою очередь подразделяется на диктальное, связанное с тем или иным предметным взаимодействием (согласование позиций с дальнейшей совместной деятельностью, обмен с собеседником информацией, значимой для деятельности и т.п.), и модальное общение – это то, что, по словам А. Леонтьева, не имеет в качестве предмета взаимодействие.

Средствами коммуникативного процесса являются различные знаковые системы, прежде всего речь, а также невербальные средства общения – оптико-кинетическая система знаков (жесты, мимика, пантомимика), пара- и экстралингвистические системы (интонация, неречевые вкрапления в речь, например, паузы), система организации пространства коммуникации, и наконец, система контакта глазами. В зависимости от преобладания тех или иных средств общения выделяются речевой, неречевой и комбинированный виды общения.

Речевое общение – это особый, специфический вид познавательной деятельности, в процессе которой происходит взаимный обмен информацией, мыслями, чувствами, способами поведения, привычками.

Группа детского сада – это первичный коллектив, в котором ребенок может общаться с другими детьми одной возрастной категории. Разновозрастная группа детского сада – это коллектив детей, отличающихся по возрасту. Именно разновозрастной состав группы создает благоприятные условия для развития и социализации как старших, так и младших детей.

Во второй главе «Экспериментальное исследование формирования речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе» определено состояние формирования речевого общения в современном дошкольном учебном учреждении; определены критерии, показатели, уровни сформиро-

рованности речевого общения детей в детском разновозрастном коллективе; освещены теоретические позиции организации формирующего этапа; разработана модель формирования речевого общения детей разновозрастной группы; представлены результаты констатирующего и формирующего этапов исследования.

Критериями и показателями сформированности речевого общения детей в разновозрастном коллективе выступили: 1) информационно-коммуникативный с показателями: речевая активность, инициативность, интенсивность общения (частота контактов), степень развития связной речи; 2) эмоционально-коммуникативный с показателями: мотивация общения, восприятие партнерами друг друга, стиль общения (выражение эмоций), взаимопонимание друг друга; 3) рефлексивно-коммуникативный с показателями: самооценка партнерами друг друга, самооценка общения с партнером, самовыражение партнеров по общению.

Педагогическими условиями формирования речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе выступили: взаимодействие разновозрастных субъектов в едином развивающем коммуникативно-речевом пространстве; организация взаимообучения речевому общению в разновозрастном детском коллективе; наличие положительных стимулов к общению в разновозрастном детском коллективе.

На формирующем этапе была разработана экспериментальная модель формирования речевого общения в разновозрастном детском коллективе и методика ее реализации, которая охватывала три этапа: репродуктивно-деятельностный, коммуникативно-деятельностный и рефлексивно-оценочный. На первом этапе у детей формировали положительные взаимоотношения между детьми разновозрастного коллектива. На втором этапе – коммуникативно-деятельностном – формировали речевое общение детей в разновозрастном коллективе. Третий – рефлексивно-оценочный этап был направлен на максимальную активизацию речевого общения дошкольников разного возраста между собой, стимулирование к оценке своих умений и умений других детей общаться. Формами работы выступили: игры, речевые и коммуникативные ситуации, занятия, поручения, развлечения.

Результаты контрольного среза эксперимента подтвердили эффективность разработанной модели и педагогических условий формирования речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе.

Ключевые слова: речевое общение, разновозрастная группа, дошкольное учебное учреждение, детский коллектив, педагогические условия.

Zotova I.V. Preschool children oral communication in the different-aged children's community. – Manuscript.

The thesis aimed at gaining the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.08 – Preschool Education. – State establishment

“South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinskiy”. Odesa. 2011.

The research focuses on the problem of preschool children oral communication in the different-aged children’s community. The experimental model of developing preschool children oral communication in the different-aged children’s group of the preschool institution has been elaborated. The pedagogical conditions of its realization (oral communication organization as interaction of two different-aged individuals in the common developmental communicative space, presence of positive stimuli in the different-aged children’s community while acquiring communicative experience with the other senior (junior) preschool children, organization of cooperative oral communication teaching in the different-aged children’s community) have been theoretically grounded and practically tested.

In the research, the contents and the structure of the phenomenon “preschool children oral communication in the different-aged children’s community” have been revealed. The notions “cooperative teaching”, “oral communication”, the criteria (informational-communicative, emotional-communicative, reflexive-communicative) with the definite indicators have been specified.

Key words: oral communication, different-aged group of children, preschool institution, children’s community, pedagogical conditions.

Підписано до друку 25.01.2011.
Формат 60x84 1/16. Умов. друк. арк. 0,9.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Тираж 100 прим. Зам. 17.
Видавництво та друкарня ТОВ «Фірма «ІНТЕРПРІНТ»
(Свідоцтво ДК № 2997 від 11.10.2007)
65012, м. Одеса, вул. Пантелеймонівська, 15-А

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Зотова Ірина Василівна

УДК 372+372.4+410+372.452

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ
ДОШКІЛЬНИКІВ У РІЗНОВІКОВОМУ ДИТЯЧОМУ
КОЛЕКТИВІ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Богущ Алла Михайлівна,
 Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»,
 завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Луцан Надія Іванівна,
 Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
 завідувач кафедри математичних і природничих дисциплін початкової освіти

кандидат педагогічних наук

Козлюк Ольга Андріївна,

Рівненський державний гуманітарний університет доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної)

Захист відбудеться «26» лютого 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Нішинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старо-портофранківська, 36.

Автореферат розісланий «25» січня 2011 р.

Учений секретар
 спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева